

A kora újkori magyar és lengyel–litván rendi országgyűlés összetétele

The Composition of the Early Modern Hungarian and Polish-Lithuanian Diet

The emergence of both the Polish and Hungarian bicameral assemblies were the result of a de-facto merger of the larger (or full) royal council and the assemblies of the nobility that had gradually become representative. In Poland, the simultaneous but physically separate sitting of the two houses, the Senate and the House of Envoys, can be observed from the mid-15th century and has been considered permanent since the Diet of Piotrków of 1493. In Hungary, the same changes (the formation of the upper and lower chambers) occurred a hundred years later and were finally enshrined in Act I (after the coronation) of 1608. However, it can also be observed that, despite their many similarities, the parliaments of the two Eastern Central European countries followed different paths of development. The most striking difference – apart from the federal character of the post-1569 Polish-Lithuanian joint Sejm – was that while the Polish-Lithuanian Diets were attended exclusively or almost exclusively by the nobility, the Hungarian Diets were open to other social classes as well, albeit with a much smaller representation than that of the nobility.

Keywords: Diet, early modern Hungary, nobility, parliaments, parliamentarism, Polish-Lithuanian Commonwealth, representative assemblies

A lengyel és a magyar kétkamarás országgyűlés egyaránt a nagyobb (vagy teljes) királyi tanács és a tömegesből képviselativé vált gyűlések *de facto* összeolvadásából jött létre, nagyon hasonlóan, mint ahogy az 1295-ben Angliában, I. Edvárd akaratából történt. Lengyelországban a két ház, a szenátus (*senat*) és a követek háza (*izba poselska*) egyidejű, de fizikailag elkülönült ülésezése a 15. század közepétől (1468)¹ figyelhető meg, és az 1493. január–márciusi piotrkóvi országgyűlés óta tekinthető állandónak.² Mint ismeretes, Magyarországon ugyanezek a változások (a „főpap, báró és mágnás urak gyűlése”, azaz a főrendi tábla, illetve „az országlakók testülete”, tehát az alsótábla kialakulása) száz évvel később következtek be, és véglegesen az 1608. évi (koronázás utáni) 1. tc.-ben kerültek rögzítésre. Azt is megfigyelhetjük ugyanakkor, hogy a két kelet-közép-európai ország parlamentje a sok hasonlóság ellenére is egymástól eltérő fejlődési utat írt le.

1 URUSZCZAK, Parliamentary representatives 101. és 105.

2 Lásd például: GÓRSKI, The Origins 134.; KALLAS, Historia Ustroju 137.; MACIEJEWSKI, Historia ustroju 52.; RZEGOCKI, Polish Constitutional 116.; URUSZCZAK, La Diète Generale 5.

A rendi képviseleti alsóház vonatkozásában Magyarországon is a köznemesség vált meghatározóvá, de míg nálunk azért, ha korlátozottan is, de egyéb társadalmi csoportok képvisellete is megmaradt, a lengyel (1569-től lengyel–litván) parlament képviselőházát monopolizálta a *szlachta*, kizsírítva onnan minden más rendet.³ A felsőtáblák kapcsán is van egy lényeges különbség: míg a *sejm* esetében mindvégig méltóságokhoz és hivatalokhoz kötődött a „szenátorság”, Magyarországon fokozatosan az örökletes, azaz születési joggal járó meghívás vált domináns elemmé. A kiegyezést követően többek között azért sem volt már sokáig halogatható a főrendiházi reform, mert az örökös jogú tagok létszáma kezelhetetlen méretet öltött. Miközben 1608-ban a főpap, báró és mágnás urak gyűlése mindössze 67 tagból állt,⁴ akik valóban kényelmesen elfértek egy „táblánál” (asztalnál),⁵ az 1884–1887. évi országgyűlés 802 tagú (!) főrendi „táblájának” már 668 olyan főnemes (herceg, gróf, báró)⁶ volt tagja, akik egyébként semmilyen, főrendiházi tagságra feljogosító tisztséget nem viseltek.⁷ (A mágnások már a 17. századi országgyűléseken sem az asztalt körbeülve, hanem kétoldalt, emelvényen, két sorban foglaltak helyet.)⁸

1. A magyar főrendi tábla és a lengyel–litván szenátus

Az 1608. évi (k.u.) 1. tc. meglehetősen szűkszavúan fogalmazott, hiszen nem új jogrendet alkotott, hanem a régit kívánta – a királyi szabad kinevezési jog kizárásával – megszilárdítani. Háromféle felsőházi tagságot ismert: a főpapokét (*praelati*), bárókét (*barones*) és mágnásokét (*magnates*). Utóbbi kettőt nem magyarázta meg, csak az elsőt részletezte, de még azt sem teljes egyértelműséggel. A 4. § szerint elvileg csak azok a püspökök lettek volna tagjai a felsőtáblának, akiknek „*saját püspöki joghatóságuk alatt, prépostjukkal együtt káptalanuk avagy székhelyük van*”. Ez a két (esztergomi és kalocsai) érseket és tizennégy püspököt jelentette volna.⁹ Rajtuk kívül azonban megjelent a 17–18. századi diéták felsőtábláin a pálos generális (a törvény 7. §-a elmulasztotta megjelölni, hogy hol kellene szavaznia),¹⁰ a pannonhalmi főapát (jogértelmezési problémák miatt),¹¹ emellett az 1625:61. tc. alapján a zágrábi nagyprépost mint vránai perjel,¹² az 1715:73. tc. alapján a premontrei helynök,¹³ 1790-től a görögkatolikus, 1792 után pedig a görögkeleti (ortodox) püspökök is.¹⁴ A *Szijártó M. István* által közölt adatok, valamint az 1790. és 1792. évi országgyűlé-

3 A követek háza a nemesi rend képvisellete (reprezentacja stanu szlacheckiego) – írja *Tadeusz Maciejewski*. MACIEJEWSKI, *Historia ustroju* 52. Lásd még: KALLAS, *Historia Ustroju* 139.

4 BÉRENGER – KECSKEMÉTI, *Országgyűlés* 53.; SZALAI, *Főrendiházi reform* 1296.

5 Ülésrendjüket lásd: KÉRÉSZY, *Rendi országgyűléseink* 28.

6 A „báró” itt nem a *barones* csoportjához tartozást jelentette, hanem adományozott főnemesi címet, amit latinul *liberi barones*-nek („szabad urak”, németül: *Freiherren*) neveztek. Ők a grófi és hercegi címeket viselőkkel együtt az örökös főrendek (*magnates*) csoportjához tartoztak, lásd: HAJNÓCZY, *De Comitibus Regni* 47.

7 VÖRÖS, *A főrendiház* 399.

8 KÉRÉSZY, *Rendi országgyűléseink* 28.

9 FAZEKAS, *Országgyűlés* 278.

10 SZIJÁRTÓ, *A Diéta* 420.

11 SZIJÁRTÓ, *A Diéta* 416.

12 SZIJÁRTÓ, *A Diéta* 417.

13 SZIJÁRTÓ, *A Diéta* 418.

14 FORGÓ, *Görög szertartású* 42.; SZABÓ, *Fejezetek* 92–93.

sek lajstromai alapján nem kevesebb mint 41 olyan főpapi méltóságot találunk, akiket a felsőtáblán vehetünk számításba.¹⁵

A *barones* fogalma az országos és udvari méltóságok viselőit takarta. Ezek listája is tekintélyes, és persze ez sem volt állandó. Ide tartozott mindenekelőtt a négy országos főméltóság: az egyúttal a felsőtábla elnöki címét is viselő nádorispán (*comes palatinus*), az országbíró (*iudex curiae regiae*), a horvát bán (*banus Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae*) és a tárnokmester (*magister tavernicorum regalium*). A bárók közé sorolták az udvari méltóságokat is: ilyen volt a főlovásznok-mester (*magister agazonum*), a főétekgfogó-mester (*magister dapiferorum*), a főajtónálló-mester (*magister janitorum*), a főpohárnok-mester (*magister pincernarum*), a főudvarmester (*magister curiae regiae*) és a főkamrás-mester (*magister cubiculariorum regalium*).¹⁶ A magyar nyelvű naplók és lajstromok főpalotamestert is említenek, de ez a főkamrásnak feleltethető meg.¹⁷ Méltóságánál fogva volt továbbá a felsőtábla tagja a pozsonyi gróf (*comes Posoniensis*), a két koronaőr (*custodes sacrae coronae*), a 18. század végétől (az 1765:6. tc. alapján) a nemesi testőrkapitány (*capitaneus turmae praetoriae nobilium*),¹⁸ az 1807:4. tc. értelmében pedig Fiume kormányzója is.

A 17. századi országgyűlések felsőtábláin még részt vettek a köznemes királyi tanácsosok (*consiliarii nobiles*) is, akiket az 1687:10. tc. külön említ, a főrendek ülési sorrendjét tartalmazó felsorolás végén. Velük azonban a 18. században már nem találkozunk, figyelemmel a királyi tanács mint intézmény 1608 utáni elsorvadására, amit a Helytartótanács 1723. évi felállítására tett véglegessé, amint arra *Hajnóczy József* is rámutatott a diétáról szóló híres tanulmányában.¹⁹ Az 1625:61. tc. értelmében Dalmácia, Horvátország és Szlavónia országgyűlése, a szábor (*sabor*) által a magyar országgyűlésekre szokás szerint küldött legalább három követ közül (legalább) kettő az alsótáblán, egy pedig a felsőtáblán képviselte a horvát rendeket.²⁰ Nagyon érdekes a főispánok jelenléte is. Egyrészt a prelátsusok és bárók egy része hivatalánál fogva egy-egy vármegye „örökös” (*perpetuus*), de nem örökletes (*hereditarius*) főispánja is volt, másrészt a *comesi* tisztség is főúri hivatalnak számított, így a főispánok *ex officio* is tagjai lettek a felsőtáblának.²¹

Az 1687:10. tc. szerint a főrendek precedenciája a következő volt: a négy országos főméltóság foglalt először helyet, utánuk az udvari méltóságok következtek kinevezésük sorrendjében, majd a pozsonyi gróf és a két koronaőr, ezután az örökletes főispánok, őket követve a többi (kinevezett) főispán, végül a királyi tanács nemes tagjai.²² Mint láttuk, a 18. században utóbbiak már nem voltak jelen, bekerült viszont a nemesi testőrkapitány, mégpedig precedenciában a koronaőrök elé. Ha megnézzük az 1792. évi diéta lajstromát, 30 főpap mellett – a nádorral együtt – 11

15 Ezek: az esztergomi és kalocsai érsek; a besztercebányai, bosznia–szerémi, csanádi, egri, erdélyi, győri, nagyvárad, nyitrai, pécsi, rozsnyói, szepesi, székesfehérvári, szombathelyi, váci, veszprémi, zágrábi és zenggi (megyés) püspökök; a munkácsi, nagyvárad és körösi görögkatolikus püspökök; az almiai, ansáriai, arbai, bácsi, biduai, drivesti, kathárai, korcolai, makáriai, noviai, pristiniai, skutari, szardiai, tinnini és vegliai (választott illetve címzetes) püspökök; a pálos generális, a szentmártoni főpap, a zágrábi nagyprépost és a premontrei helynök – a szerző megj.

16 SZIJÁRTÓ, A Diéta 424.

17 VAJNÁGI, A magyar rendek 217. (33. lábjegyzet).

18 HAJNÓCZY, De Comitibus Regni 46–47.; SZIJÁRTÓ, A Diéta 48.

19 HAJNÓCZY, De Comitibus Regni 45–46.; SZIJÁRTÓ, A Diéta 427.

20 SZIJÁRTÓ, A Diéta 429.

21 SZIJÁRTÓ, A Diéta 426.

22 SZIJÁRTÓ, A Diéta 426.

zászlósurat (országos és udvari méltóságot), 2 koronaórt, 5 egyéb méltóságot nem viselő örökletes főispánt, továbbá 29 egyéb főispánt számolhatunk össze.²³ *Tatjana Guszarova* kutatásainak köszönhetően tudjuk, hogy az 1622. évi pozsonyi országgyűlésen még csak 17 főpap, 7 báró és 8 királyi tanácsos urat regisztráltak (utóbbiakat a mágnások között felsorolva).²⁴ A méltóságon alapuló felsőtábla-beli tagság – legfőképpen a főispánok számát, de az udvari kinevezéseket is tekintve – az ország oszmán hódoltság alóli felszabadulását követően indult növekedésnek.

Ennél is szembetűnőbb a harmadik főrendi elem, a *magnates* létszámának dinamikus emelkedése, ami – mint látni fogjuk – a lengyel parlamenttörténetben ismeretlen jelenség. Magyarországon ugyanis a 16. század végétől az országgyűlésekre való személyes meghívás joga a főnemesi címmel együtt öröklődött.²⁵ Ők voltak – *Szijártó M. István* szavaival – „*a tituláris arisztokrácia nem hivatalviselő tagjai*”, latin kifejezéssel: *magnates de familiis extra officio*.²⁶ *Szente Zoltán* szerint a 17. század közepén ez a főnemesi réteg kb. ötven családot foglalt magában.²⁷ Az 1622. évi diéta *elenchusában* 67 olyan mágnás nevét olvashatjuk, akik sem tisztséggel, sem tanácsosi kinevezéssel nem rendelkeztek.²⁸ Ehhez képest kell értékelni a már említett 1884. évi adatot (668 mágnás), de köztes állapotként említhetjük összehasonlításuként az 1792. évi lajstromot is, amely 133 személyes meghívó alapján megjelent mágnást sorol fel, amit nyugodtan kiegészíthetünk a jelen nem lévő főrendek követeiről készült jegyzékben szereplő világi főnemesek közül a férfiakkal, hiszen ha ők is eljöttek volna, szintén a felsőtáblán kaptak volna helyet. Ez további 112 fő.²⁹ Míg tehát az egyházi és világi méltóságok betöltőinek száma két-, két és félszeresére nőtt a vizsgált időszakban, a mágnásoké a 18. század végére megnégyszereződött, 1884-re pedig megtízszereződött.

Ehhez képest a lengyel országgyűlés 16. századtól szenátusnak (*senat*) nevezett felsőházának taglétszáma lényegében állandónak mondható. Itt egyetlen jelentősebb ugrás következett csak be: amikor 1569-ben a *sejm* – a lublini unióra vonatkozó rendelkezések szerint – lengyel–litván közös parlamentté alakult át.³⁰ Eddig a változásig 81–95 között mozgott a szenátorok száma. Az 1493. évi (első) felsőháznak 81,³¹ az 1505. évi radomi *sejm* felsőházának 87 tagja volt, míg az 1529. évi *sejm*nek már 92,³² az 1553–1569 közöttieknek 95 szenátor volt a tagja.³³ 1569-ben, a Litvániával létrejött szorosabb közjogi kapcsolat (realunió) miatt a felsőházi tagok száma 140-re növekedett,³⁴ majd 1569–1793 között is megfigyelhető volt némi bővülés, de a szenátus létszáma

23 Naponként-való VIII–X.

24 GUSZAROVA, A 17. századi 105.

25 SCHILLER, Az örökös főnemesiség 194.

26 SZIJÁRTÓ, A Diéta 48.

27 SZENTE, A parlamentek 257.

28 GUSZAROVA, A 17. századi 95.

29 Lásd: Naponként-való XIX–XXII.

30 STONE, The Polish–Lithuanian 62.; WANDYCZ, A szabadság 61.

31 JĘDRUCH, Constitutions 103. (20. táblázat).

32 KALLAS, Historia Ustroju 139.

33 JĘDRUCH, Constitutions 57. és 103. (9. és 20. táblázat).

34 BARDACH, Sejm 43.; DAVIES, Lengyelország 269.; FINER, History of Government 1047.; HALÁSZ, Az államszervezet 45.; KALLAS, Historia Ustroju 139.; MACIEJEWSKI, Historia ustroju 53.; MIKULSKI, Senat 116.; RUSSOCKI, De l'accord commun 9.; RZEGOCKI, Polish Constitutional 118.; STONE, The Polish–Lithuanian 179.

az alsóházét soha nem érte el. IV. *Ulászló* uralkodása (1632–1648) alatt 149–150,³⁵ a *Wettin*-házból származó II. (*Erős*) és III. (*Szász*) *Ágost* királyok idején 163 főből³⁶ állt a lengyel–litván felsőház.

A magyar diéta főrendi táblájának létszámával szembeni jelentős különbség egyértelműen abból adódik, hogy Lengyelország (és 1569-től Litvánia) esetében mindig pontosan meg volt határozva, hogy mely tisztségek eredményeztek szenátusi tagságot, utóbbi pedig mindig az adott méltósághoz kötődött és önmagában (címként) sosem vált örökletessé. Ahogy *Ring Éva* fogalmaz: „a szenátusnak nem voltak olyan tagjai, akik örökletes jogon kerültek volna be a testületbe, ezért a lengyel ’felsőtábla’ semmiképpen sem volt ’főrendi háznak’ nevezhető”.³⁷

1493–1569 között a korábbi lengyel királyi tanács (*rada królewska*) tagjait hívták meg személyesen az országgyűlésekre. Ez a katolikus érsekekből és püspökökből, valamint a legmagasabb rangú központi (országos és udvari) illetve helyi (vajdasági és megyei) méltóságokból állt. A szenátus elnöke hivatalánál fogva Lengyelország mindenkori primása, a gnieźnói érsek volt (ez 1569 után sem változott). A gnieźnói érsek hasonló funkciót töltött be a lengyel–litván államban, mint Magyarországon a nádor: ő volt a király általános helyettese (a király halála után *interrex*), és az uralkodó halála esetén neki kellett gondoskodnia az új király megválasztásának lebonyolításáról.³⁸ Rajta kívül az 1493-ban kialakult felsőház tagja lett még a lwówi (lemergi) érsek, valamint hét további lengyelországi püspök is.³⁹ Utóbbiak közül a krakkói volt a legtekintélyesebb: az ülésrend tekintetében konfliktust jelenthetett a gnieźnói és lwówi érsekekkel, amikor a krakkói püspök bíborosi rangot is viselt. Az 1566. évi lublini *sejm* névjegyzékében ugyanakkor csupán hat főpapot – a gnieźnói primás-érseket és öt püspököt – találunk.⁴⁰

Az országos (korona-) illetve udvari méltóságok (*dygnitarze koronni*, *dygnitarze nadworni*) közé tartozott a kancellár és az alkancellár, a Korona nagymarsallja és az udvari marsall, valamint a koronakincstartó és az udvari kincstartó, mely hivatalok előzményeit a krakkói tartományi közigazgatásban találhatjuk meg.⁴¹ Az 1566. évi névjegyzékben is hat főméltóság szerepel, de a lista két érdekességet is tartogat számunkra. Egyrészt kiderül belőle, hogy a Korona nagymarsallja, *Jan Firlej* lublini vajda, *Stanisław Wolski* udvari marsall pedig sandomierzi kastellán is volt egyben, ami (mint látni fogjuk, egy harmadik „álláshalmazóval”, *Stanisław Sobek* koronakincstartóval együtt) az *incompatibilitas* tilalmába látszik ütközni. A másik furcsaság, hogy hatodikként a sorban – tulajdonképpen a szenátorok közül már a 16. század közepére kiesett udvari kincstartó⁴² helyén – egy kancelláriai főhivatalnokot, a koronareferendáriust (*referendarz koronny*) tüntették fel,⁴³ holott ez nem volt szenátori rangú méltóság.

Az egyházi és világi főméltóságok mellett a lengyel felsőház tagjainak nagyobb részét a vajdák és kastellánok tették ki. A vajdaságok (*województwa*) eredendően olyan nagyobb egységek voltak, amelyek területén a késő középkorban *Piast*-részfejedelemségek álltak fenn. Ezek mellett

35 BARDACH, *Sejm* 43.; JĘDRUCH, *Constitutions* 57. és 103. (9. és 20. táblázat). 1638-ban a szmolenszki püspök csatlakozásával növekedett 150-re a létszám – a szerző megj.

36 GEBEI, *Az erdélyi fejedelmek* 14. (25. lábjegyzet).

37 RING, *A sejm* 202.

38 RING, *A sejm* 202.

39 HALÁSZ, *Az államszervezet* 46.

40 *Diariusz Sejmu* (1566) 75.

41 KALLAS, *Historia Ustroju* 113.; MACIEJEWSKI, *Historia ustroju* 27.

42 MACIEJEWSKI, *Historia ustroju* 53.

43 *Diariusz Sejmu* (1566) 75.

a később megszerzett területek jó részét is vajdaságokba szervezték. A korábbi *Piast*-részállamok fejedelmeinek a magyar nádori tisztséghez hasonló feladatkört ellátó helyettesét hívták *palatinus*-nak, ennek lengyel megfelelője a *wojewoda*, aki a vajdaságok helyreállítását követően e területek vezetője maradt.⁴⁴ A vajdaságokat járásokra (*powiat*) osztották, voltak azonban olyan területek is, amelyek kívül estek a vajdasági közigazgatáson. Ezek a hagyományos megye (*ziemia*, szó szerint: föld, vidék) nevet tartották meg.⁴⁵ A megyék és járások élén kastellánok (*kasztelan*) álltak. A vajdaságok szenátorai a vajdák és a kastellánok, a megyéké a kastellánok voltak.⁴⁶

1493-ban 8 főpap, 5 országos (világi) méltóság, 13 vajda, 16 nagyobb és 39 kisebb kastellán (összesen 55 várnagy) volt az ekkor 81 tagú szenátus tagja. Mint láttuk, 1564-re a létszám 95-re emelkedett: 9 főpap, 5 országos főtisztviselő, 15 vajda, 17 nagyobb és 49 kisebb kastellán (összesen 66 várnagy) részvételével.⁴⁷ A 15 vajda a három kis-lengyelországi (Krakkó és Sandomierz, majd 1505-től Lublin is), négy nagy-lengyelországi (Poznań, Kalisz, Sieradz, Łęczyca), két kujáviai (Brześć-Kujávia és Inowrocław), valamint a három keleti szláv (Ruténia és Podólia 1434-től, Belz 1462-től) és az 1494–1529 között megszervezett három mazóviai vajdaságból (elsőként Płock és Rawa, majd 1529-től a szűkebben vett Mazóvia is) érkezett. A kastellánok száma 1505 (a lublini vajdaság megszervezése) után 65-re,⁴⁸ 1529 (Mazóvia teljes inkorporációja) után 67-re⁴⁹ növekedett, később eggyel csökkent.

Az 1566. évi *sejm* névjegyzékében is 15 *palatinus* nevét olvashatjuk, *Jan Firlej* lublini vajdát is beleértve, akinek a neve már az országos méltóságok között is szerepelt.⁵⁰ Mellettük csupán 9 nagyobb és 26 kisebb kastellán (*kasztelanowie więksi, kasztelanowie mniejsi*) neve olvasható a listában. A nagykastellánok között ott van a már említett Wolski udvari marsall, a kisebbek között pedig – harmadik „álláshalmozóként” – *Sobek* koronakincstartó is. A krakkói kastellánt a püspökök után, a vajdák előtt vették névjegyzékbe, mint első világi szenátort, az ülésrendnek megfelelően.⁵¹ Vele együtt tehát összesen 36 várnagy volt jelen az 1566. évi *sejm* ülésén.⁵² (17 kisebb és 49 nagyobb, azaz összesen 66 kastellánnak kellett volna ekkor megjelennie.)⁵³

Mint már utaltunk rá, 1569-ben, a közös lengyel–litván országgyűlés létrejöttével a szenátorok száma közel másfélszeresére nőtt. Az országos és udvari főméltóságokat ekkor már „minisztereknek” nevezték, és bár már korábban kiesett közülük az udvari kincstartó, a megmaradt öt miniszteri tisztség megkettőződött. Ennek megfelelően tíz miniszter lett tagja az 1569 utáni szenátusnak: a Korona és Litvánia nagymarsallja (*wielki marszałek koronny, wielki marszałek litewski*), a királyi (korábbi udvari) és a fejedelmi (azaz litvániai) marsall (*marszałek królewski* és *marszałek książęcy*), a Korona és Litvánia nagykancellárja (*wielki kanclerz koronny, wielki kanclerz*

44 HÜPPE, A lengyel alkotmány 63.

45 HÜPPE, A lengyel alkotmány 64.; MACIEJEWSKI, Historia ustroju 28.; RING, Lengyelországot 142–143.

46 KONECZNY, Dzieje administracji 101.

47 JĘDRUCH, Constitutions 103. (20. táblázat). *Jędruch* négy országos és udvari méltóságot jelöl csak táblázatának 1493-ra vonatkozó oszlopában, de az udvari marsall kihagyása valószínűleg abból adódhat, hogy ez a hivatal talán épp nem volt betöltve, mivel e tisztség viselője egyébként mindig szenátor (korábban tanácsstag) volt. Lásd: MACIEJEWSKI, Historia ustroju 53.

48 BARDACH, Sejm 27.

49 MIKULSKI, Senat 116.

50 Diariusz Sejmu (1566) 75.

51 BARDACH, Sejm 27.

52 A teljes névsort lásd: Diariusz Sejmu (1566) 75–76.

53 MIKULSKI, Senat 116.

litewski), a Korona és Litvánia alkancellárja (*podkanclerz koronny, podkanclerz litewski*), valamint a Korona és Litvánia kincstartója (*podskarbi koronny, podskarbi litewski*).⁵⁴ A hetmanok (katonai főparancsnokok, akik a hadsereget vezették 1503 után és fontos jogköreik voltak a katonai bírászkodásban, sőt jogalkotásban is)⁵⁵ 1768-ig nem váltak miniszteri tisztséggé.⁵⁶

Az uniós országgyűlés 1569. évi kialakulásával a szenátushoz hat, a Litván Nagyfejedelemség területén működő katolikus püspök csatlakozott (köztük a vilnusi), akikkel a felsőházi főpapi méltóságok száma 9-ről 15 főre emelkedett. 1593-tól a lengyel–litván felsőház a livóniai püspökkel egészült ki, a 16–17. század fordulóján tehát a szenátusban megjelent főpapok száma pontosan megfelelt az 1608. évi állapot szerinti magyar prelátusi létszámnak (16). Tudjuk azonban, hogy az idő előrehaladtával – a címzetes püspökök és más egyházi méltóságok bevonása miatt – a magyar főrendi tábla egyházi tagjainak száma ehhez képest megkétszereződött, miközben a lengyel–litván prelátusok száma 1638, a szmolenszki püspök mint 17. főpap csatlakozása után már nem változott.⁵⁷

1569-ben értelemszerűen nemcsak az országos (világi) és egyházi, hanem a helyi méltóságok köre is bővült. 16 új vajdaság jelent meg: a három litvániai (Vilnius, Trakai, Brzesz Litewsk), az 1569 után is Litvániánál maradt hat fehéroroszországi (Polock, Vityebszk, Minszk, Mścislaw, Navahrudak és Szmolenszk), a Litvániától ekkor a Koronához átcsatolt⁵⁸ négy ukrainai (Podlasie, Volhínia, Braclaw és Kijev), valamint az 1569. évi inkorporációtól szintén Lengyelország (azaz a Korona) részeként figyelembe vett három „királyi poroszországi” (Pomeránia, Chełmno, Malbork) vajdaság.⁵⁹ Ennek megfelelően 1569-től már 31 vajda ült a szenátusban, mégpedig karosszékekben, kétoldalt. A kastellánok (1569-ben már 83) a terem két szélén ültek, a krakói, vilnusi és trakai-i várnagyokat kivéve, akik a vajdák között foglaltak helyet. A vajdák között ült a žemaitijai *starosta generalny* is, a trakai-i kastellán oldalán.⁶⁰ Žemaitija (lengyelül: Żmudz) a történelmi Litvánia egyik fele volt (Aukštaitija mellett), amely 1413-ban, amikor a fent említett három litvániai vajdaságot megalakították, önálló püspökséget kapott, de a világi közigazgatási átszervezésből kimaradt,⁶¹ és sajátos különállásában („fejedelemség”) az 1560-as évek közigazgatási reformja sem hozott változást.⁶²

54 MACIEJEWSKI, *Historia ustroju* 53.; WANDYCZ, *A szabadság* 62.

55 URUSZCZAK, *Historia państwa* 160.

56 MACIEJEWSKI, *Historia ustroju* 53. 1768-tól a négy hetman és a két udvari kincstartó is miniszternek számított, azaz 16-ra növekedett az országos és udvari méltóságok száma a szenátusban, lásd: MIKULSKI, *Senat* 117.

57 MIKULSKI, *Senat* 116–117.

58 Lásd: BARDACH, *Sejm* 38.; MACIEJEWSKI, *Historia ustroju* 58.

59 BARDACH, *Sejm* 26. és 38.

60 CHODZKO, *La Pologne* 108.; DAVIES, *Lengyelország* 269.; MIKULSKI, *Senat* 117.

61 BOJTÁR, *Litván kalauz* 30.; KONECZNY, *Dzieje administracji* 101.

62 STONE, *The Polish–Lithuanian* 61.

Ha egy 1700 körüli állapotot nézünk, az említett livóniai és szmolenszki püspökök megjelenésével a prelátusok száma 15-ről 17-re emelkedett, ott volt továbbá két új vajdaság, Czernihów (1635-től) és Inflanty (1677-től)⁶³ *palatinusa*, azaz már 33 vajda ült a királyi trónus két oldalán elhelyezett karosszékekben.⁶⁴ A kastellánok száma is kettővel emelkedett, mivel a vajdákkal együtt Czernihów és Inflanty várnagya is szenátor lett. A szenátus összlétszáma tehát a 17–18. század fordulóján 146 fő volt, amihez képest változást (kis mértékű bővülést) csak az 1760-as, 70-es évek hoztak, a már említett hat új miniszter (1768-tól), valamint egy új vajda (Gniezno, 1768-tól) és öt új kiskastellán (1764-ben és 1768-ban 1–1, majd 1775-ben még 3) csatlakozásával.⁶⁵

Fontos megjegyezni, hogy a lengyel–litván szenátus esetében – a magyar felsőtáblával ellentétben – elég csak összeadnunk az egyházi, valamint a (központi és helyi) világi méltóságokat. A lengyel közjog ugyanis az 1422. évi czerwiński privilégium óta elviekben tiltotta az „álláshalmozást” (*incompatibilitas*).⁶⁶ A megvizsgált 1566. évi névjegyzék ugyanakkor arra enged következtetni, hogy ez a szabály sem érvényesült a korszak egészében. *Krzysztof Mikulski* szerint „*egyes miniszteri hivatalokat össze lehetett vonni más szenátori pozíciókkal*”.⁶⁷ Magyarországon eleve nem is létezett hasonló megkötés. Ellenkezőleg: a mindenkori nádor Pest-Pilis-Solt vármegye örökös főispánja is volt, és a legtöbb püspök is főispáni tisztséget viselt a székvárosához tartozó vármegyében. Ezeket az örökös (*perpetuus*, de nem *hereditarius*) főispáni tisztségeket tehát le kell vonnunk a vármegyék számából, ha a magyar felsőtábla összlétszámát szeretnénk kiszámítani.

63 Livóniának 1593 után hét szenátora (a püspök, valamint a három livóniai vajdaság vajdája és kastellánja) volt, azonban a terület 1660-ban elveszett. Az 1677. évi szabályozás vezette be az Inflanty vajdája és kastellánja szenátusi méltóságokat a korábbi 3–3 livóniai vajdái és kastelláni tisztség helyett. Lásd: MIKULSKI, *Senat* 116.

64 CHODZKO, *La Pologne* 108.

65 MIKULSKI, *Senat* 116–119.

66 MACIEJEWSKI, *Historia ustroju* 29.; RING, *Lengyelország* 136.; URUSZCZAK, *Historia państwa* 236.

67 MIKULSKI, *Senat* 116.

	lengyel szenátus 1560-as évek ⁶⁸	lengyel–litván szenátus 1700 k. ⁶⁹	magyar felsőtábla 1790-es évek ⁷⁰
elnök	gnieźnói érsek (prímás)	gnieźnói érsek (prímás)	nádor
prelátusok	2 érsek (Gnieźno, Lwów) 7 megyéspüspök	2 érsek (Gnieźno, Lwów) 15 megyéspüspök	2 érsek (Esztergom, Kalocsa) 17 megyéspüspök 3 görögkatolikus püspök 15 választott ill. címzetes püspök 4 egyéb egyházi méltóság
országos és udvari méltóságok	5 lengyel országos és udvari méltóság ⁷¹	5 lengyel országos és udvari méltóság (miniszter) 5 litván országos és udvari méltóság (miniszter)	4 országos főméltóság 6 udvari méltóság 1 pozsonyi gróf 1 nemesi testőrkapitány 2 koronaőr
területi egységek vezetői	15 vajda 66 kastellán (17 nagyobb és 49 kisebb kastellán) ⁷²	33 vajda 1 starosta generalny (Žemaitija, Litvánia) 85 kastellán (36 nagyobb és 49 kisebb kastellán) ⁷³	40 örökletes vagy kinevezett főispán ⁷⁴
mágnások	nem voltak ilyen meghívottak	nem voltak ilyen meghívottak	245 mágnás úr ⁷⁵
horvát szabor követe	nem értelmezhető	nem értelmezhető	1 horvát követ
összesen	95 fő	146 fő	341 fő

1. ábra (forrás: a szerző összeállítása)

- 68 Diariusz Sejmu (1566) 75–76.; JEĐRUCH, Constitutions 103. (20. táblázat); KONECZNY, Dzieje administracji 177–178.; MIKULSKI, Senat 116.
- 69 CHODZKO, La Pologne 108.; KONECZNY, Dzieje administracji 177–178.
- 70 Az 1790. és 1792. évre összehívott diéták lajstromai alapján összeállított adat (maximális létszám).
- 71 Az udvari kincstartó, aki korábban a királyi tanács tagja volt, a 16. századra kikerült a szenátorok közül. Lásd: MACIEJEWSKI, Historia ustroju 53.
- 72 1529-től 17 nagy- és 50 kisebb kastellán ült a szenátusban, de utóbbiak száma 1564-re eggyel csökkent. Lásd: JEĐRUCH, Constitutions 103. (20. táblázat); MIKULSKI, Senat 116.
- 73 A kisebb kastellánok létszámát az 1569. évi unió nem érintette, ugyanis Litvániában nem neveztek ki kiskastellánt (*Jacek Jeđruch* szerint Litvánia urbanizációjának alacsonyabb foka miatt). A kiskastellánok száma így 1764-ig 49 maradt, a nagyobb (vagy fő-) kastellánoké viszont 1569 után 17-ről 40-re emelkedett, majd kis mértékben csökkent (1791-ig 34-re). Lásd: JEĐRUCH, Constitutions 101. és 103. (20. táblázat); MIKULSKI, Senat 118.
- 74 A vármegyék számából (49) levonva a nádort (Pest-Pilis-Solt vm.), az esztergomi és a kalocsai érseket, valamint az egri, győri, nyitrai, pécsi, váradi és veszprémi püspököket, akik a székvárosuk szerinti vármegyék (Heves és Külső-Szolnok, Győr, Nyitra, Baranya, Bihar, Veszprém) örökös főispánjai is voltak, de méltóságuknak fogva már szerepelnek a lajstromban.
- 75 Az 1792. évi lajstromban felsorolt jelenlévő és távollévő mágnás urak (azaz a távollévők közül csak a férfiak) számának összege.

2. A magyar alsótábla és a lengyel–litván követek háza

A magyar rendi országgyűlés alsótáblájának összetételét igen érdekes módszerrel szabályozta az 1608. évi (k.u.) 1. tc. „*A távollévők követeinek pedig, az országglakók között (a régen bevett szokás szerint) a vármegyék követei és a káptalanok után adják meg helyüket, rangjukat és szavazatukat*” – írja, ami a következő szakaszban a szabad városok kapcsán így folytatódik: „*követeiknek az országglakók között helyük és szavazatuk legyen*”. Azaz „régen bevett szokás” volt már ekkor, hogy a vármegyék követei szavaztak először, őket követték a káptalani követek, majd a távollévők, végül a városok követei. Az 1608. évi törvény nem tett említést arról, hogy mely közösségnek hány követe lehet, sőt a káptalanok tekintetében még azt sem tette egyértelművé, hogy a prépostokon kívül más is képviselje-e őket. Emellett nem ejtett szót a horvátországi követekről sem (ezt az 1625:61. tc. rendezi: „*többi követeik pedig, az országglakók között szokott helyüket és szavazatukat megtartsák*”). Mindez azonban csak mai szemmel furcsa: a 17. század elején még nem törekedtek teljeskörű írott jogi szabályozásra, hiszen ami a régi szokások és törvények alapján egyértelmű volt, arra elegendő volt csak utalni.

Az alsótábla legjelentősebb rendi közösségét a vármegyei (nemesi) követek alkották. IV. Béla 1267. évi dekrétumában „*két vagy három nemes*” megjelenését írta elő kötelező jelleggel a fehérvári törvénylátó napokra (amely a diéta egyik előzményének tekinthető), míg Anjou Mária az 1385. november 8-ára Budára összehívott országgyűlésre négy követ küldését várta el vármegyéenként, ahogy Zsigmond is hasonlóan rendelkezett az 1397. évi temesvári gyűlés kapcsán. Valójában nem volt nagy jelentősége annak, hogy egy vármegyét hány követ (*ablegatus*) képviselt, ugyanis az a gyakorlat alakult ki (egyébként nemcsak Magyarországon, hanem Lengyelországban is), hogy a vármegyei közgyűlések nemcsak megválasztották, hanem utasításokkal (*instructio*) is ellátták a követeket, akik tehát valódi *mandatummal* (megbízással) rendelkeztek, amelynek megszegését a vármegye szankcionálta.⁷⁶ Logikus fejlemény lehetett volna ez alapján, hogy minden vármegye csak egy-egy követet küldjön, mégis az a gyakorlat alakult ki a 16. század második felére, hogy a megyék többsége két-két követet delegált.⁷⁷ Ennek valószínűsíthető magyarázata, hogy a két követ egymást kontrollálni is tudta, azaz nehezebb volt így eltérni az utasítástól.

Szijártó M. István kutatásaiból tudjuk, hogy az 1712–1715. évi országgyűlésen hat vármegyének mégis csak egy-egy követe volt jelen. Ez ugyanakkor a korabeli bizonytalan politikai helyzetnek is betudható lehet, hiszen a következő, 1722–1723. évi diétán már csak két ilyen megye volt, az összes többi két-két követet delegált. Az 1741. május 14-ére összehívott híres („*Vitam et sanguinem pro rege nostro!*”)⁷⁸ koronázó országgyűlésre Liptó vármegye három követet is küldött, és bár valójában ezt sem tiltotta volna semmilyen jogszabály, a harmadik liptói követet végül kizárták a gyűlésből. A következő két (1751., illetve 1764–1765. évi) országgyűlésen pedig – talán ezért is – már egyöntetű volt a vármegyéenként két-két követ újján való képviselése.⁷⁹

A követek megválasztása kapcsán igen érdekes az aktív és passzív „választójog” kérdése. Aktív választójoga értelemszerűen annak volt, aki jogosult volt részt venni az adott vármegye közgyűlésén (*congregatio generalis*), hiszen ott zajlott a követválasztás. Ez minden cselekvőképés, helybéli (ott lakó vagy birtokkal rendelkező) nemes férfit, de akár még az önjogú nőket (fiúsítottak, özvegyek) is magában foglalhatta. Ezt minden vármegye maga szabályozta, amibe sem a

76 Lásd például: BÉRENGER – KECSKEMÉTI, Országgyűlés 26.; SZENTE, A parlamentek 261.

77 SZENTE, A parlamentek 257.; SZIJÁRTÓ, A Diéta 439.

78 Az ünnepélyes eseményekről lásd: SZIJÁRTÓ, A Diéta 78–80.

79 SZIJÁRTÓ, A Diéta 439–440.

király, sem az országgyűlés nem szólt bele (ahogy például az amerikai alkotmány sem szabályozza 1787-ben, kik és hogyan szavazzanak a tagállamokban).

Az viszont már országos érdek volt, hogy „akárki” ne vehessen részt az országgyűléseken. Az 1625:62. tc. 3. szakaszának szigorú megfogalmazásából („*Azt pedig határozottan elrendelik, hogy a vármegyék [...] az országgyűlésekre olyan követeket küldjenek, a kik birtokos nemesek és tudvalevőleg nemes törzsből származnak*”) arra következtethetünk, hogy lehettek ezzel kapcsolatban bizonytalanságok, amelyeket a diéta egyszer s mindenkorra meg akart szüntetni. Innentől csak olyan személy lehetett követ, aki (1) valóban nemes; (2) az adott vármegyében birtokkal rendelkezik. Az 1625:62. tc. szerinti szabály megtiltotta nemcsak a más vármegyéből való, hanem a birtok nélküli nemesek követté választását is (ha valaki nem felelt meg a törvényi előírásnak, annak nem igazolták a mandátumát), nem zárta ki azonban azt, hogy főnemesek képviseljék a vármegyét. Az adott vármegyében élő vagy ott földbirtokkal rendelkező főnemesek részt vehettek vármegyéik közgyűlésein, ott választók és tisztségekre választhatók is voltak.

Szijártó M. István – Poór János kutatásaira is hivatkozva – azt a megállapítást teszi, hogy „*a vármegyék nagy többsége egyik követűl vagy az első alispánt, vagy a másodalispánt küldte a diétára*”.⁸⁰ A már többször idézett 1792. évi lajstromot megnézve ez teljes mértékben igazolható. A 49 vármegyét áttekintve⁸¹ a dunaiak és a tiszaiak közül is csupán négy-négy (Bars, Bács, Esztergom, Zólyom illetve Bereg, Bihar, Csanád, Zemplén) megye követei között nem találjuk meg legalább a másodalispánt, Baranya, Tolna, Abaúj, Gömör és Torna vármegye pedig nemes egyszerűséggel az alispán és másodalispán kettősét küldte el az országgyűlésre (kérdés persze, mennyire volt ez bölcs döntés, nem okozott-e együttes távollétük fennakadást a közigazgatásban – vélhetően nem, hiszen az alispánt szükség esetén a megyei főjegyző is helyettesíthette). Az 1792-ben lajstromba vett 98 *ablegatus* közül csak Borsod (*báró Vay Miklós*), Csanád (*gróf Fekete János*), Máramaros (*gróf Teleki László*) és Ugocsa (*báró Perényi István* alispán) vármegyék egy-egy követe volt főnemes.

A török hódoltság idején megtartott országgyűléseken természetesen még nem volt megoldható a teljes országra kiterjedő vármegyei részvétel. A szakirodalom jellemzően 33 vármegyéről és legfeljebb 70 követről ír.⁸² 1686 után fokozatosan zajlott a *reconquistával* érintett területek vármegyéinek újjászervezése, Magyarország Erdéllyel való újraegyesítése viszont elmaradt. A magyar országgyűléseken követek útján képviselt megyék száma folyamatosan nőtt. 1741-ben már 44 vármegye volt Magyarországon.⁸³ Az 1751:23. tc. értelmében meg kellett továbbá hívni a három szlavóniai megye, Szerém, Verőce és Pozsega követeit is. A Temesköz 1778. évi visszacsatolása a diéta 1765–1790. közötti szünetelése miatt csak 1790 után járt „*Temes, Torontál, Krassó vármegyék ülési és szavazati jogának*” visszaadásával (1791:28. tc.). A megyei követek az alsótábla három asztala közül kettő körül foglaltak helyet. A középső asztalt ülték körbe a Dunán inneni és túli *ablegatusok*, míg a Tiszán inneni és túli vármegyék követei az elnöktől balra eső asztal körül ültek, egymással szemben.⁸⁴

A követek második, jóval kevésbé reprezentatív, egyben sokkal kisebb csoportját a káptalanok és konventek *ablegatusai* alkották. Itt sem egyértelmű a törvényi szabályozás, ugyanis az

80 SZIJÁRTÓ, A Diéta 51.

81 Naponként-való XIV–XVIII.

82 Lásd például: BÉRENGER – KECSKEMÉTI, Országgyűlés 26.; FAZEKAS, Országgyűlés 280.; SZENTE, A parlamentek 257.

83 SZIJÁRTÓ, A Diéta 440.

84 KÉRÉSZY, Rendi országgyűléseink 29. Az 1751. és az 1764–65. évi diéta alsótáblának ülésrendjének ábráját lásd: SZIJÁRTÓ, A Diéta 527–573.

1608. évi (k.u.) 1. tc. csak annyit mond, hogy azokat a prépostokat, akiknek „önálló káptalanuk és konventjük van, káptalanaiktól és konventjeiktől el ne különítsék, hanem hasonlóképpen csak bennefoglalt szavazattal bírjanak”, azaz az alsótáblán szavazzanak a káptalanukkal együtt, mégpedig úgy, hogy a káptalan szavaz, nem pedig az azt képviselő személyek.⁸⁵ Személyenként szavazhattak viszont a süveges és kiváltságos prépostok és apátok, szintén „az országalakók közt”, ami idegen testet képezett az alsótáblán.⁸⁶ Szijártó M. István megállapítása szerint „az alsótáblán megjelenő klérus derékhadát a káptalanok követei alkották. Másrészt viszont a káptalanok és a konventek képviselőit jelentős részben apátok és prépostok látták el.”⁸⁷ Kérészy Zoltán arra hívja fel a figyelmet, hogy a 18. század végétől az egyházi követeknek ugyanúgy egybeszámították a szavazatát, mint a városiakét (*votum curiatum*), ami teljesen hibás jogértelmezés volt. Mégsem adtak helyt az ez elleni jogos tiltakozásuknak, sőt a szokás törvényrontó erejére hivatkozva kifejezetten megtagadták tőlük a vármegyei követeket természetesen megillető *votum separatumot*.⁸⁸

A Jean Bérenger és Kecskeméti Károly által közölt adat szerint az 1662. évi országgyűlésen 9 káptalan (Pozsony, Esztergom, Eger, Zágráb, Csanád, Nyitra, Szepes, Győr és Veszprém) 14 követel képviseltette magát.⁸⁹ Fazekas István megállapítása szerint „az 1622 és 1681 közötti országgyűlésekről rendelkezésre álló adatok szerint 14–28 személyből állt az alsóházi egyházi rend”.⁹⁰ Az 1741. évi országgyűlésre 15 káptalan (Esztergom, Kalocsa, Csanád, Csázza, Eger, Győr, Nagyvárád, Nyitra, Pécs, Pozsony, Szepes, Vasvár, Veszprém, Zengg és Zágráb) kapott meghívást.⁹¹ Az e tanulmányban referenciaként használt 1792. évi lajstromban már 20 római katolikus (a fent felsoroltakon túl Besztercebánya, Bosznia, Rozsnyó, Sopron, Székesfehérvár, Szombathely, Vác)⁹² és a nagyváradi görögkatolikus káptalan szerepel. Emellett az alsótábla tagjai között soroltak fel hét (süveges és kiváltságos) apátot és prépostot is. A káptalanok közül tizenkettőt két, kilencet egy követ képviselt. Ez összesen 40 papi küldött, kevesebb, mint a vármegyei követek számának fele.

A harmadik követcsoport a szabad városokból érkezett. 1405-ben találkozunk először városi követekkel a diétán, 1445 óta pedig minden diétára meghívták őket.⁹³ Az 1608. évi (k.u.) 1. tc. az 1514:3. tc.-re utalt az érintett városokkal kapcsolatban („II. Ulászló király hetedik dekretumának harmadik cikkelye”), valójában azonban a számuk még ehhez képest is folyamatosan nőtt. A 15. században még a tárnoki városokra (az 1498:38. tc. illetve az 1514:3. tc. szerinti első nyolc: Buda, Pest, Bártfa, Kassa, Eperjes, Sopron, Pozsony, Nagyszombat) szorítottak a királyi meghívók,⁹⁴ azonban a 16. századtól az lett a gyakorlat, hogy valamennyi királyi szabad várost és a bányavárosokat is meghívták a diétára, ugyanis a szokásjog alapján minden olyan várost megilletett ez a jog, amely nem állt földesúri joghatóság alatt.⁹⁵ Őket a saját belső szabályaik

85 SZIJÁRTÓ, A Diéta 50.

86 SZIJÁRTÓ, A Diéta 414.

87 SZIJÁRTÓ, A Diéta 436.

88 KÉRÉSZY, Rendi országgyűléseink 54–55.; SZIJÁRTÓ, A Diéta 313.

89 BÉRENGER – KECSKEMÉTI, Országgyűlés 26.

90 FAZEKAS, Országgyűlés 293.

91 SZIJÁRTÓ, A Diéta 50.

92 Hiányzik viszont Vasvár és Zengg, lásd: Naponként-való XIII–XIV.

93 ECKHART, Magyar alkotmány 97.; SZENTE, A parlamentek 122.

94 SZENTE, A parlamentek 257.

95 SZIJÁRTÓ, A Diéta 445.

szerint általában legfőbb szervük, a legtekintélyesebb polgárokból álló *magistratus* (vagy belső tanács) által megválasztott egy vagy két követ képviselte az országgyűléseken.⁹⁶

A Mohács utáni 16. századi Magyar Királyság (korábban használt nevén „*királyi Magyarországnak*”) országgyűlésein ez 15 várost (Bártfa, Kassa, Eperjes, Sopron, Pozsony, Nagyszombat, Lőcse, Zágráb, Kismarton, Ruszt, Késmárk, Trencsén, Körmöcbánya, Selmecebánya és Besztercebánya) jelentett,⁹⁷ amelyekhez fokozatosan csatlakoztak a töröktől visszafoglalt régiek, valamint az utóbb privilegizált újak. A 17. század végén már 30 körül volt a diétára meghívott királyi városok száma,⁹⁸ és hiába próbálták a nemesek korlátozni az újabb városok privilegizálását (1687:17. tc.), 1720-ban már 36-ot írtak össze,⁹⁹ az 1792. évi lajstrom pedig 47 királyi szabad és bányaváros 78 követét sorolta fel.¹⁰⁰ Azért nem 94-et, mert csak 31 város küldött két követet a diétára, a fennmaradó 16 várost egy-egy követ képviselte. A listában nem találunk utalást a követek által a városukban betöltött tisztségekre, de az volt a jellemző, hogy az oligarchikusan szerveződő városi közösségek a városbíró és a belső tanács valamelyik másik nagy tekintélyű tagját delegálták.

A rendi korszak végére a városi követek összlétszáma kezdte megközelíteni a vármegyei követekét. Ez vezetett el az országrendiség eszméjének (túl)hangsúlyozásához. Eszerint egy-egy szabad város egy-egy nemesembernek felelt meg.¹⁰¹ Csakhogy az 1790-es évektől, amikor már valóban jelentős számban voltak jelen a városok követei, azok a vármegyék óhaja szerint nem személyenként (városonként), hanem együttvéve, kuriálisan szavazhattak (*totum curiatum*). Ez ugyanúgy ellentmondott az 1608. évi törvénynek, ahogy a káptalani követek *totum curiatuma* is. A nemesi követek sikerrel érték el a törvényrontást.¹⁰² Mivel a magyar rendi országgyűlés valójában nem kuriális, hanem bikamerális szerkezetű volt, a városi országrendiség furcsa fikciója leginkább úgy írható le, mintha a városok (mint nemesemberek) együtt alkottak volna kvázi egyetlen vármegyét, egyetlen szavazattal (hasonlóan az egyházi követekhez). Mint azonban hamarosan látni fogjuk, még ez is sokkal több volt, mint amit a lengyel városok tudtak a rendi korszakban elérni.

Az 1608. évi törvény szerint az alsótábla negyedik csoportját a távollévő főrendek követei (*absentium ablegati*) képezték, akik tehát nem a felső-, hanem az alsótáblán kaptak helyet és szavazatot. Az ő létszámuk egész egyszerűen attól függött, hogy a felsőtábla hány tagja nem tudott vagy nem akart az országgyűlésen megjelenni. Az „igazol” távolmaradás joga a prelátusokat, bárókat és mágnás urakat egyaránt megillette. A főúri özvegyek – pontosabb kifejezéssel: „*a mágnások özvegyei és árvái*” – pedig kénytelenek voltak otthon maradni, mivel a diétán csak nagykorú, cselekvőképés férfiak vehettek részt.¹⁰³ Megjegyzendő, hogy annak ellenére, hogy az 1608. évi (k.u.) 1. tc. teljesen egyértelműen azt írja velük kapcsolatban is, hogy „*adják meg helyüket, rangjukat és szavazatukat*”, a korszak végére ők is elveszítették

96 BÉRENGER – KECSKEMÉTI, Országgyűlés 26.; MEZEY, A magyar országgyűlés 9.; SZENTE, A parlamentek 261. A 17. században még előfordult, hogy egyes városok kettőnél több követet küldtek a diétára, 1649-ben például Kőszeg és Kismarton négy, Eperjes és Nagyszombat három követet képviseltette magát, lásd: FAZEKAS, Országgyűlés 291.

97 BÉRENGER – KECSKEMÉTI, Országgyűlés 26.

98 SZENTE, A parlamentek 257–258.

99 SZIJÁRTÓ, A Diéta 440.

100 Naponként-való XXIII–XXIV.

101 SZIJÁRTÓ, A Diéta 51.

102 KÉRÉSZY, Rendi országgyűléseink 53–54.; SZENTE, A parlamentek 258.; SZIJÁRTÓ, A Diéta 316.

103 SZIJÁRTÓ, A Diéta 51.

szavazati jogukat.¹⁰⁴ A főrendi követek így már csak megfigyelői szerepet játszottak, politikai súlyuk – nagy létszámuk ellenére – jelentéktelenné vált.¹⁰⁵

Az 1681. évi soproni országgyűlésre összeállított egyik *elenchus* 12 távollévő özvegyet (*relictæ viduæ*) sorolt fel név szerint, köztük az 1676-ban elhunyt *I. Rákóczi Ferenc* özvegyét, *Zrínyi Ilonát* is, akit *Koháry István* képviselt a diétán. A másik listában csak 8 főúri özvegy szerepel, van viszont 13 olyan mágnás úr is, aki távolmaradt és így követeket küldött maga helyett. Ekkor még jól láthatóan az volt a szokás, hogy minden távollévőt más-más követ képviselt (bár egy *Mózer Krisztián* nevű követ két, egymással ráadásul rokonságban sem álló mágnás úr nevében is eljár).¹⁰⁶ Később, ha egy család több tagja is távol maradt, általában együtt bíztak meg egy követet a képviselőjükkel. Az 1625:62. tc. szerint nemcsak a vármegyei, hanem a főrendi követeket is csak birtokos nemesek közül lehetett kiválasztani, az 1681:51. tc. értelmében pedig egy főrendi követ legfeljebb két távollévőt képviselhetett. Utóbbi szabályt a gyakorlatban nem tartották be.¹⁰⁷

Míg a 17. században 20 körüli számban voltak jelen főrendi követek az alsótáblán,¹⁰⁸ az 1792. évi lajstrom már 113 követet sorolt fel, akik 152 távollévő főrendi jogú személyt (köztük a pécsi püspököt és a pannonhalmi főapátot, valamint 28 főúri özvegyet) képviseltek. Négy olyan *ablegatust* is találhatunk a listában, akik az említett, 1681. évi törvényi rendelkezés ellenére kettőnél több megbízót képviseltek: *Bujánovits Károly* négy gróf (köztük egy *Erdődy* és egy *Khevenhüller*) követe volt egyszemélyben, *Dvornikovits Miklós* három *Révay*-özvegy, *Lehoczky Pál* két *Wallis* és egy *Clairfait* gróf, *Nyisznyánszky György* pedig egy *Dietrichstein* herceg, egy *Khevenhüller* gróf és egy *Durville* báró nevében járt el.¹⁰⁹ Érdekeség, hogy két *Esterházy* és egy *Batthyány* herceg kivételével az összes birodalmi herceg, köztük *Albert* szász herceg, volt királyi helytartó is távol maradt az országgyűlésekről. Őt és feleségét, *Habsburg Mária Krisztina* főhercegnőt a *II. Lipót* által magyar nemessé tett és az 1790–91. évi diétán honfiúsított *Teschenberg János* képviselte.¹¹⁰

Az alsótábla elnöke a személynök (*personalis*) volt, aki egyben a királyi tábla bíróságának elnöke is volt. Munkáját a tábla bírái segítették, akik ennek megfelelően az elnöki asztalnál foglaltak helyet és egyrészt akkor volt feladatuk, amikor bírászkodni kellett, másrészt a mai jegyzőkhöz hasonlóan az írásbeli feladatok ellátásában működtek közre. Ők tehát valójában a diéta hivatali szervezetét, jogi apparátusát képezték.¹¹¹ Szintén az elnöki asztalnál kaptak helyet a horvát *sabor* követei,¹¹² akik alapvetően szószólók (*oratorok*)¹¹³ voltak, de a Horvát-Szlavónországot érintő ügyekben nagy súlyt fektetett a személynök a véleményükre. Az 1625:61. tc. alapján, mint láttuk, az egyik horvát követ a felsőtáblára került át, azonban ezt követően is jellemzően két követet küldött a *sabor* az alsótáblára. Horvátország képviselőit biztosították továbbá az alsótáblán a horvát városok követei, akik esetenként nem is a magyar városok *ablegatusai* között, hanem a *sabor*

104 KÉRÉSZY, Rendi országgyűléseink 53.

105 BÉRENGER – KECSKEMÉTI, Országgyűlés 26.

106 A listákat lásd: GUSZAROVA, A 17. századi 142–144.

107 SZIJÁRTÓ, A Diéta 51.

108 BÉRENGER – KECSKEMÉTI, Országgyűlés 26.

109 Naponként-való XIX–XXII.

110 Naponként-való XXII.

111 BÉRENGER – KECSKEMÉTI, Országgyűlés 27.; FAZEKAS, Országgyűlés 296.; SZIJÁRTÓ, A Diéta 50.

112 SZIJÁRTÓ, A Diéta 52.

113 MEZEY, A magyar országgyűlés 9.

követei mellett ültek.¹¹⁴ A 18–19. század fordulóján végül további hat követtel bővült az alsótábla: az 1791:29. tc. a jászkun kerület és a hat hajdúváros (azaz a hajdúkerület), az 1807:4. tc. pedig Fiume (tengermellék) *ablegatus*ainak biztosított ülés- és szavazati jogot az országglakók között.

A lengyel rendi országgyűlés alsóháza, az *izba poselska* (követek háza) ehhez képest sokkal egyszerűbben szabályozott testület volt. Ez ugyanis úgy jött létre, hogy a királyok 1468-tól arra kérték az országban működő kisgyűléseket (*sejmik*), hogy küldjenek követeket, hogy azok a szenátussal (és a királlyal a szenátusban) együtt tanácskozzanak.¹¹⁵ Emellett – különleges helyzetének köszönhetően – Krakkó városa is hasonló felkérést kapott.¹¹⁶ *Piotr Wandycz* a *sejmik*ek követválasztási jogával kapcsolatban arra hívja fel a figyelmet, hogy míg a *sejm* felsőháza az örökös főrendiség hiánya miatt eltérő képet mutat a magyar felsőtáblához képest, az alsóházi követeket „a magyar modellhez hasonlóan a helyi nemesi gyűléseken (*sejmik*) választották”.¹¹⁷ Arra azonban nem tér ki, hogy ez tudatos mintakövetés lett volna, vagy csak a hasonló társadalomfejlődésből adódó egybeesés. Kétségtelen ugyanakkor, hogy *sejm* kialakulásának egyes előzményei a közös uralkodó (*Nagy Lajos*, lengyelül *Ludwik Węgierski*, azaz „*Magyar Lajos*”) időszakára esnek, és az ekkoriban formálódó magyar Szent Korona-tan is jelentős hatást gyakorolt a lengyel nemesség politikai felfogására,¹¹⁸ így akár még a tudatos átvétel sem elképzelhetetlen.

A magyar és lengyel parlamentarizmus-történet összehasonlítása kapcsán is fontos ugyanakkor rámutatni arra, hogy az 1505. évi *nihil novi constitutió*val kialakult lengyel rendi parlamentarizmusból („király a sejmben”, szenátus és nemesség)¹¹⁹ a városokat – szójátékkal azt is mondhatjuk: nemes egyszerűséggel – kihagyták, így az a korábbi gyakorlat, hogy helyel-közzel a városok követeit is meghívták a *sejmre* (esetleg maguk a *sejmik*ek döntöttek úgy, hogy a területükön fekvő városokból is delegálnak követeket), a 15–16. század fordulójára meghaladottá vált,¹²⁰ és a helyzet az 1569. évi lublini uniót követően sem változott, sőt a városok követei egyre inkább háttérbe szorultak. Az 1569–1795 közötti lengyel–litván *rzeczpospolita* valójában csak a nemesek számára volt „köztársaság”, a lengyelországi rendiségből nemcsak a parasztság, hanem a polgárság is ki volt rekesztve! Megjegyzendő, hogy a városi polgároknak nemcsak a politikai jogai, hanem még a magánjogi jogképesége is korlátozott volt: az 1496. évi piotrkóvi privilegium értelmében a városi polgárok saját városaik határain kívül ugyanúgy nem szerezhettek ingatlantulajdont, ahogy az ekkor röghöz kötött jobbágyságok sem.¹²¹ Országos és egyházi méltóságokat sem viselhettek.¹²²

Bár Krakkó a kezdetektől, majd 1569 (lengyel–litván unió) után Wilno (azaz Vilnius), 1658-tól Lwów (Lemberg), 1670-től Kamieniec Podolski, 1703-tól Lublin, a porosz városok közül pedig Gdańsk (Danzig) is a magyar országrendiség koncepciójához nagyon hasonló „nemesi városi” státuszt élvezett, ez politikai értelemben nem jelentett egyebet, minthogy ők is küldhettek *ablegatus*okat az országgyűlésekre, de utóbbiakat csak a városokat érintő

114 SZIJÁRTÓ, A Diéta 52.

115 RZEGOCKI, Polish Constitutional 116.

116 DAVIES, Lengyelország 269.; POLGÁR, Lengyelország 45.

117 WANDYCZ, A szabadság 53.

118 Erről bővebben lásd: ECKHART, A szent korona 155–156.

119 KALLAS, Historia Ustroju 140.; RING, A sejm 202.; STONE, The Polish–Lithuanian 178–179.

120 MALEC, The nobility's privileges 131.

121 FINER, History of Government 1048. és 1370., RING, Lengyelországot 97.; WANDYCZ, A szabadság 47.

122 STONE, The Polish–Lithuanian 81.

kérdésekben hallgatták meg.¹²³ Ráadásul, ellentétben a *sejmikek* latinul *nuncius*nak, lengyelül *poselnek*¹²⁴ nevezett köveivel, a városi *ablegatus*oknak még ezekben az ügyekben is csak véleménynyilvánítási joguk volt, szavazatuk nem.¹²⁵ Ahogy *Tadeusz Maciejewski* jogtörténész fogalmaz: „*megfigyelői szerepet játszottak*”,¹²⁶ ami esetenként (városi ügyekben) konzultatív funkcióval egészülhetett ki.¹²⁷ Szavazati joggal viszont ezekben a kérdésekben sem rendelkeztek, sőt határozathozatal idején leginkább be sem engedték őket a tanácskozásra.¹²⁸

Jacek Jędruch ugyanakkor arra a terminológiai különbségre hívja fel a figyelmet, hogy 1580-ig a városi követeket is szokás volt *nuntius*nak (*civitatum nuncius*) nevezni. A megnevezés megváltozása (*ablegatus*ra) a fent említett „funkcióváltásra” (szavazati jogú résztvevő helyett kvázi megfigyelő) utal. Egy példát nézve: 1503–1795 között mindössze 36 olyan országgyűlés volt,¹²⁹ amelyen Lublin kövei is megjelentek (ebből csupán nyolc esetben regisztrálták őket név szerint). Figyelemre méltó, hogy az 1569–1649 között eltelt 80 évben egyetlen ilyen alkalom sem volt. 1565 után még Krakkó köveinek is a városokat érintő kérdésekre korlátozták nemhogy a szavazati, hanem még a felszólalási jogát is. Már 1518-ból ismerünk olyan esetet, amikor a nemesi követek követelték, hogy főváros kövei hagyják el az üléstermet, sőt 1537-ben erőszakkal távolították el őket. 1569-ben egy *Mikołaj Sienicki* nevű nemesi követ közölte, hogy mindaddig nem hajlandó elkezdni hozzászólását, amíg a (nyilván királypárti) krakkói követek jelen vannak. Mindössze négy olyan alkalomról tudunk (1562, 1587, 1589, 1634), amikor a fővárosi követeket hagyták érdemben részt venni a vitában.¹³⁰ A városok ilyen mérvű mellőzése a rendi döntéshozatalból európai összehasonlításban is példátlan.

Megállapíthatjuk tehát, hogy az *izba poselska* valójában nem (az angol *House of Commons*hoz hasonló) alsóbb rendi, hanem kifejezetten (köz)nemesi kamara volt.¹³¹ 1468 óta a legtöbb helyen az volt a szokás, hogy a *sejmikek* két-két *nunciust* küldenek a *sejmbe*.¹³² A követek megválasztása céljából ú.n. előkészítő kisgyűléseket (*sejmiki przedsejmowe*) hívtak össze az erre jogosult közigazgatási egységekben.¹³³ A *sejmikek*ben általában egyhangú döntésre volt szükség a követek megválasztásához és utasítással való ellátásához, így a választás nem is volt mindig mindenhol sikeres.¹³⁴ A követek mandátuma elvileg lehetett szabad felhatalmazású (*plena potestas*) is, de jellemzően Lengyelországban is kötött volt (*limitata*

123 Magánjogi értelemben pedig azt, hogy ha a polgárai nem is, de a város mint jogi személy immár vásárolhatott földbirtokot, lásd: WANDYCYZ, A szabadság 77.

124 Amint arra a magyar szakirodalomban *Szente Zoltán* mutat rá, „*a lengyel posel szó nemcsak képviselőt, hanem követet, hírvivőt is jelent*”, lásd: SZENTE, A parlamentek 285.

125 FINER, *History of Government* 1047.; MALEC, *The nobility's privileges* 131.; RING, *Lengyelországot* 97.

126 MACIEJEWSKI, *Historia ustroju* 53.

127 FINER, *History of Government* 1047.

128 STONE, *The Polish–Lithuanian* 82.

129 Ez az összes, ebben az időszakban tartott általános *sejm* mindössze 15%-a (a szerző megjegyzése).

130 JĘDRUCH, *Constitutions* 22–23., 87–88.

131 KALLAS, *Historia Ustroju* 139.; MACIEJEWSKI, *Historia ustroju* 52.

132 DAVIES, *Lengyelország* 269.; SZENTE, *A parlamentek* 285. *Daniel Stone* óvatosabban fogalmaz, szerinte 1–6 között mozgott a követek száma, a *sejmik* által lefedett terület méretétől, lakosságától függően, lásd: STONE, *The Polish–Lithuanian* 180.

133 MACIEJEWSKI, *Historia ustroju* 56.

134 MICHALSKI, *A sejm* 852.

potestas).¹³⁵ Nyelvtörténeti érdekesség, hogy a szabad mandátummal rendelkező követeket lengyel írásmóddal *plenipotencjusz*-nak (is) nevezték.¹³⁶

A korszak vége felé, a 18. század válságokkal terhelt időszakában többször előfordult, hogy a *poselek* nem egyszerűen instrukciókat, hanem ún. feltételes követutasítást kaptak, ami azt jelentette, hogy a *sejm* napirendjére tűzött kérdésben csak akkor szavazhattak igennel, ha teljesült a *sejmik* által megfogalmazott valamely követelés.¹³⁷ Árnyalja a lengyel „nemesi demokráciáról” alkotott képünket, ha hozzátesszük: a *sejmik*ek döntéseinek alakításában, így a követutasítások és különösen a feltételes instrukciókba épített követelések megfogalmazásában meghatározó szerepük volt azoknak a helyi nagybirtokos oligarcháknak, akik egzisztenciális értelemben befolyásuk alatt tudták tartani a lényegében klientúrájukat alkotó, elszegényedett „bocskoros” köznemességet.¹³⁸ Az oligarchák személyes szempontjai tehát sok esetben felülírták a közérdeket (*Wactaw Uruszczak* megállapítása szerint a magánérdekek képviselete a 17. század második felére vált dominánssá a *sejmben*).¹³⁹

Lengyelország 1505-ig tizenégy, ezt követően (Lublinnal kiegészülve) 1569-ig tizenöt vajdaságból állt, a három keleti szláv vajdaságot (1434-től Ruténia és Podólia, valamint 1462-től a külön vajdaságba szervezett Belz) is beleértve. Ezeket a területeket az 1569. évi uniót megelőzően 35 olyan *sejmik* (kisgyűlés) működött, amely követeket küldhetett a *sejm walny* alsóházába.¹⁴⁰ 1493–1504 között 45–54,¹⁴¹ 1531-ben 75,¹⁴² 1553–1565 között már 92 követből állt az *izba poselska*.¹⁴³ A megyék (*ziemiák*) kisgyűlései esetében a 2–2 követ megválasztása maradt általános, viszont azok a vajdaságok, ahol a közös *sejmik* rendelkezett követküldési joggal (Krakkó, Sandomierz, Poznań, Kalisz), jellemzően 6 *nunciust* delegáltak.¹⁴⁴ Azért sem volt érdemes hatnál több követet választani, mert az 1520. évi *bydgoszcki sejm*, bár korlátozás nélkül megengedte a követküldést a *sejmik*eknek, úgy foglalt állást, hogy a király (azaz az államkincstár) vajdaságonként hatnál több *nunciust* költségeinek megtérítésére nem kötelezhető.¹⁴⁵ Az 1529 februárjában inkorporált Mazóviából viszont *ziemiánként* jött 2–2 követ a *sejmre*, azaz e vajdaságnak összesen 20 követe volt.¹⁴⁶

Az 1566. évi lublini *sejm* névjegyzéke az alsóház tagjai sorában a 15 vajdaság 91 követét sorolja fel. A három, szűkebben vett kis-lengyelországi *województwo* közül a krakkóiból a zator–oświęcim terület¹⁴⁷ követével együtt 7, a sandomierziből 6, az (1505-ben megszervezett) lubliniből 3 *nunciust* nevét tartalmazza a felsorolás. A ruténiai vajdaságból a chełmi *ziemia* két

135 URUSZCZAK, Parliamentary representatives 106.

136 JĘDRUCH, Constitutions 22–23. (*Jędruch* könyvének 1. táblázata szerint a városi követek között voltak ilyenek.)

137 KALLAS, Historia Ustroju 138.; MACIEJEWSKI, Historia ustroju 53.; RUSOCKI, De l'accord commun 13.; SZENTE, A parlamentek 428.; URUSZCZAK, Parliamentary representatives 106.

138 FINER, History of Government 1049.; RING, Lengyelországot 137.; RING, A sejm 201–202.; WANDYDZ, A szabadság 60.

139 URUSZCZAK, Parliamentary representatives 109.

140 GEBEI, A fenséges köztársaság 59.

141 JĘDRUCH, Constitutions 57. (9. táblázat); KALLAS, Historia Ustroju 139.

142 BARDACH, Sejm 26.; KALLAS, Historia Ustroju 139.

143 JĘDRUCH, Constitutions 57. (9. táblázat).

144 GEBEI, A fenséges köztársaság 59.; JĘDRUCH, Constitutions 35.

145 RING, A sejm 201.

146 BARDACH, Sejm 26.; JĘDRUCH, Constitutions 39. (2. táblázat) és 56–57.

147 Két egykori sziléziai hercegség, lásd: HÜPPE, A lengyel alkotmány 66.

követével (köztük a házelnökké választott *Mikołaj Sienickivel*) együtt 13 küldött jelent meg. A podóliai vajdaságból 4, a belziből 3 követ nevét olvashatjuk. Nagy-Lengyelországból a poznańi és a sieradzi vajdaságból 6–6, a szintén hat követ választására jogosult kalisziból valamiért csak 5, a łęczycából pedig 4 követ érkezett. A brześć-kujáviai vajdaságból 2, az inowrocławiból a dobrzyńi *ziemia* két követével együtt 4 *nuncius* neve szerepel a névjegyzékben. A három mazóviai vajdaság közül a plockiból 3, a szűkebb értelemben vett mazóviaiból (20 helyett) 19, a rawaiból 6 követ érkezett. Összességében tehát Kis-Lengyelország vajdaságaiból és megyéiből 41 helyett 36, Nagy-Lengyelország *sejmikje*inek képviselőit pedig 58 helyett 55 követ jelent meg.¹⁴⁸

Az 1569. évi lublini unióval létrejött Lengyel–Litván Államszövetség a közigazgatási felosztás újragondolásával járt. Ennek kapcsán a lengyelek ügyeltek arra, hogy lehetőség szerint 2:1 arányban legyen képviseltetve a Korona (a régi Lengyelország, kibővítve a Litvániától átcsatolt keleti szláv, jórészt a mai Ukrajna területén fekvő vajdaságokkal), valamint a Litván Nagyfejedelemség (a nála maradt északabbi, ma túlnyomó részben Belaruszhoz tartozó keleti szláv vajdaságokkal).¹⁴⁹ 1569-től a Koronához számították a Királyi Poroszországnak (*Prusy Królewskie*) nevezett három vajdaságot (Pomeránia, Chełmno/Culm, Malbork/Marienburg) is.¹⁵⁰ A Nagyfejedelemséghez 1569 után három litván (Vilnius, Trakai, Brześć Litewski) és már csak hat keleti szláv (Polock, Vityebszk, Minszk, Mścislav, Nahahrudak és Szmolenszk) vajdaság tartozott. Külön kezelték Žemaitija (lengyelül: Żmudz) területét, amely történelmi okokból nem vajdaság volt, hanem „fejedelemség” (*Księstwo Żmudzkie*),¹⁵¹ közigazgatási értelemben pedig *starostwo*.¹⁵² Emellett Litvániához számították Livónia lengyel–litván fennhatóság alatt maradt részét is (Inflanty).¹⁵³

Az unió következtében nemcsak a szenátus, hanem az *izba poselska* létszáma is jelentősen növekedett az immár közös parlamentben. A szakirodalom szerint 1569 után a nemesi követek száma 166–170 körülire nőtt,¹⁵⁴ amiből Litvániára 44–50 követ jutott.¹⁵⁵ A létszám a 17. század közepétől további, kis mértékű emelkedésnek indult: *Juliusz Bardach* és *Marian Kallas* egybehangzó közlése szerint hozzávetőlegesen 180–190 tagja volt az alsóházaknak.¹⁵⁶

148 A névsort lásd: Diariusz Sejmu (1566) 76–77.

149 *Jacek Jędruch* szerint ez nagyjából megfelelt a Rzeczpospolita két tagállama közötti lakosságarányoknak. Lásd: JĘDRUCH, *Constitutions* 57.

150 BARDACH, *Sejm* 26.

151 BOJTÁR, *Litván kalauz* 30.

152 KONECZNY, *Dzieje administracji* 101.

153 JĘDRUCH, *Constitutions* 40. (2. táblázat).

154 *Norman Davies*, *Marian Kallas*, *Polgár Tamás* és *Ring Éva* 170, *Arkady Rzeczocki* 168, *Felicia Roşu* 166 követet említ. Lásd: DAVIES, *Lengyelország* 269.; KALLAS, *Historia Ustroju* 139.; POLGÁR, *Lengyelország* 45.; RING, *Lengyelországot* 136.; RING, *A sejm* 203.; ROŞU, *Elective Monarchy* 22.; RZECZOCKI, *Polish Constitutional* 118.

155 *Norman Davies* és *Arkady Rzeczocki* 48 követet ír, míg *Andrzej Rachuba* arra hívja fel a figyelmet, hogy 1569-ben 44 litvániai követ volt, és ez egészült ki a későbbiekben a szmolenszki vajdaság 4 (Szmolenszk 2 és Starodub 2), valamint Inflanty 2 követével. Lásd: DAVIES, *Lengyelország* 269.; RZECZOCKI, *Polish Constitutional* 118. illetve RACHUBA, *Parliamentarism* 62.

156 BARDACH, *Sejm* 45.; KALLAS, *Historia Ustroju* 139.

Az 1701–1702. évi *sejmre* 182,¹⁵⁷ az 1764. évre 236 követet küldhettek a *sejmikek*.¹⁵⁸ Utóbbi a valaha volt legmagasabb létszám, ami annak tudható be, hogy a Királyi Poroszország *sejmikjei* 1764-ig tetszőleges számú követet küldhettek az országgyűlésbe, akiknek azonban összesen volt egy szavazatuk.¹⁵⁹ Az utolsó lengyel király, *Poniatowski Szaniszló Ágost* 1764. decemberi koronázó *sejmjén* megjelent 223 követ közül például 38-an a három porosz vajdaságot képviselték.¹⁶⁰ A korszak, egyben a *Rzeczpospolita* történetének végén, az 1788–1792. évi nagy *sejm* lajstromában 177 követet regisztráltak. A Királyi Poroszország ekkor már nem, Livónia (az inflanty-i vajdaság) viszont 6 követtel képviseltette magát.¹⁶¹

Fontos megjegyezni, hogy a megjelentek száma nemcsak attól függött, hogy éppen hány *sejmiknek* volt követküldési joga, hanem attól is, hogy sikerült-e megválasztani a követeket, esetleg nem volt-e akadálya valahol az előkészítő kisgyűlés megtartásának, netán nem volt-e valahol éppen felkelés. Az 1701–1702. évi országgyűlésre például – ismeretlen okból – nem küldött követet a braclawi, a három poroszországi és a czernichówi vajdaság, de a rawai vajdaságból Rawa és Gostynin *ziemiája* és néhány más megyei *sejmik* sem.¹⁶² Az 1724. évi *sejm* gyönyörű kézirással írt naplójából pedig az tűnik ki, hogy erről az országgyűlésről a szűkebb értelemben vett Nagy-Lengyelország (a poznańi és a kaliszi vajdaság), Kujáviából az inowrocławwi, továbbá mindhárom poroszországi vajdaság is távol maradt, emellett az 1667. évi andruszovói békével Oroszország által megszerzett kelet-ukrajnai területek egy része sem tudta elküldeni követeit.¹⁶³

A két említett napló, valamint *Feliks Koneczky* 1924. évi lengyel közigazgatás-történeti monográfiája alapján rögzíthetjük, hogy a Korona területéről 46 kisgyűlés volt jogosult követet küldeni a *sejmre*. Kis-Lengyelország (*Małopolska*) két fő vajdasága, Krakko és Sandomierz 6–6 követet küldhetett.¹⁶⁴ Krakko követei után vették számba Zator–Oświęcim egy vagy két *nunciusat*, utóbbi területet fejedelemségként (*księstwo*) jelölve meg.¹⁶⁵ A harmadik kis-lengyelországi vajdaság, Lublin *sejmikje* továbbra is csak 3 követet küldött. A ruténiai vajdaság (*Województwo ruskie*) 14 követtel képviseltethette magát, ugyanis a hozzá tartozó öt *ziemia* közül a halicsi 6, a többi 2–2 *posełt* küldött. 6–6 követet delegálhatott a többi keleti szláv vajdaság (Podólia, Podlasie, Volhínia, Braclaw és Kijev), kivéve Belz, amely szokás szerint 4-et, de rendszerint még ezt a létszámot sem töltötte ki. Érdekesség, hogy a

157 DAVIES, Lengyelország 269. Az 1701–1702. évi *sejm* nyomtatásban is megjelent naplójához csatolt névsor 134 nevet tartalmaz, akik közül 11-ről nem tudta teljes bizonyossággal megállapítani a követet sajtó alá rendező *Przemysław Smolarek* lengyel történész, hogy mely *sejmik* követe volt. A szmolenszki vajdaság kapcsán azt írja, hogy részt vettek a *sejmen*, de nem maradt fenn a követek neve. A rawai vajdaság követküldő *sejmikje*, valamint két mazóviai *ziemia*, Ciechanów és Nur előkészítő kisgyűlése is félbeszakadt, így ők nem tudtak követet delegálni. A névsort lásd: *Diariusz Sejmu (1701–1702)* 349–355.

158 DAVIES, Lengyelország 269.

159 DAVIES, Lengyelország 269.; KALLAS, *Historia Ustroju* 138.; MICHALSKI, *A sejm* 852.; RING, *Lengyelországot* 136.; SZENTE, *A parlamentek* 432.

160 A követek listáját lásd: *Diariusz Sejmu (1764)* 142–146.

161 A követek listáját lásd: *Diariusz Sejmu (1788–1792)* IX–XIX.

162 *Diariusz Sejmu (1701–1702)* 349–355.

163 *Diariusz Sejmu (1724)*

164 Megjegyzendő, hogy Sandomierz 1736 után már 7 követet küldött. Lásd: JĘDRUCH, *Constitutions* 40. (2. táblázat); KONECZNY, *Dzieje administracji* 178.

165 Lásd: *Diariusz Sejmu (1701–1702)* 349.

podlasiei és a volhíniai vajdaság *powiatonként* is küldött követeket, ami minden bizonnyal annak tudható be, hogy 1569-ig Litvániához tartoztak, ahol a követválasztás szokás szerint a járási (ott: *poviat*) *sejmike*ken történt.

Nagy-Lengyelország vajdaságai közül 6–6 követet küldött a poznaíni és a kaliszi, míg a sieradzi és łęczycái vajdaság 4–4-et. A sieradzi vajdasághoz kellett volna hozzászámítani a wieluńi *ziemia* két követét,¹⁶⁶ de ők az 1701–1702. és az 1724. évi *sejmről* is távol maradtak. A két kujáviai vajdaság 2–2 *nunciust* küldhetett, akik a dobrzyńi *ziemia* követeivel egészültek ki. A mazóviai vajdaságok esetében az 1569 előtti állapottal egyezően továbbra is nagy szórást mutatott a követlétszám, mivel míg a plocki vajdaság 4 és a rawai 6 (megyéenként 2–2) követet delegált, a szűkebben vett mazóviai vajdaság (*Województwo mazowieckie*) 10 *ziemiája* szintén kettőt–kettőt, azaz ez a vajdaság összesen 20 követtel képviseltette magát.¹⁶⁷ (Az egyik ilyen *ziemia* székhelye volt Varsó, ahol 1569 után a legtöbb lengyel–litván közös országgyűlést tartották.)¹⁶⁸

A Koronához számították a Királyi Poroszország (*Prusy Królewskie*), valamint az 1667-ben a Dnyeperen túli Ukrajnával együtt elvesztett, de jelképesen továbbra is lengyel régióként számon tartott Czernihów 6–6 (összesen tehát 12) követét is. A három porosz vajdaság esetében a 2–2 (összesen 6) követ minimális létszámnak tekinthető, ugyanis – mint már volt róla szó – itt semmilyen korlátozás nem érvényesült 1764-ig.¹⁶⁹ Az általunk vizsgált két 18. század eleji *sejmen* a poroszországi követek egyáltalán nem jelentek meg, 1701–1702-ben az 1635-ben felállított czernihóvi vajdaság követei sem voltak jelen, viszont 1724-ben utóbbiak mind a hatan megjelentek. Az 1620-ban a korábbi wendeni vajdaság maradványából létrehozott *Województwo inflanckie* 1701-ben még csak három követet küldött a *sejmr*e, 1724-ben viszont már mind a hat követe jelen volt, ahogy az utolsó, 1788–1792. évi (négyéves) *sejmen* is. Közülük a napló elején felvett jegyzékben kettőt a Koronából, kettőt Litvániából, a fennmaradó kettőt pedig Inflanty-ból érkezett *posełt*ként regisztráltak.¹⁷⁰

Litvánia esetében sokkal egyszerűbb a helyzet: 24 közigazgatási egységet különíthetünk el, amelyek egységesen 2–2 követtel képviseltették magukat a közös országgyűlésen. Ebben semmilyen változás nem történt 1569 óta. A három, szűkebben vett litvániai vajdaság közül a vilniusinak 5, a trockinak 4, a Brzesz Litewsk-inek 2 járási *sejmikje* volt. E három vajdaság tehát összesen 22 követtel vehetett részt a *sejmen*. Az 1569 után is a Nagyfejedelemség részét képező keleti-szláv vajdaságok közül Polock és Mścislaw nem oszlott több *powiatra*, így 2–2 követet küldött, a vityebszki és a szmolenszki vajdaságból a központi *sejmik* és 1–1 járási kisgyűlés is küldött 2–2 *posełt* (ami tehát 4–4 követet jelent). A minszki és navahrudaki vajdaságok 3–3 *poviatra* oszlottak, így ők 6–6 követtel képviseltették magukat. Végül a žemaitijai fejedelemség (*Księstwo Żmudzkie*) is küldhetett 2 követet. Így kapjuk meg az 1569 után állandónak tekintett 48-as (Inflanty két követét is hozzászámítva 50-es) követlétszámot.¹⁷¹

166 JĘDRUCH, Constitutions 39. (2. táblázat)

167 KALLAS, Historia Ustroju 138.

168 Norman Davies szerint 1493–1793 között 147, Jacek Jędruch szerint 148 *sejmet* tartottak a varsói királyi palotában (DAVIES, Lengyelország 270.; JĘDRUCH, Constitutions 95. [18. táblázat]), ez az ezen időszakban összeült országgyűlések mintegy 62%-a (a szerző megjegyzése).

169 SZENTE, A parlamentek 432.

170 Lásd: Diariusz Sejmu (1788–1792) XVIII.

171 RACHUBA, Parlamentarism 62.

	lengyel követek háza 1560-as évek ¹⁷²	lengyel–litván követek háza 1720-as évek ¹⁷³	magyar alsótábla 1790-es évek ¹⁷⁴
elnök	a követek által maguk közül megválasztott <i>marszalek sejmu</i>	a követek által maguk közül megválasztott <i>marszalek sejmu</i>	személynök
nemesi követek	99 követ (41 követ a kis-lengyelországi, 58 követ a nagy-lengyelországi vajdaságokból és <i>ziemiákból</i>)	139 követ a Korona területeiről (65 követ a kis-lengyelországi, 58 követ a nagy-lengyelországi vajdaságokból és <i>ziemiákból</i> , továbbá a Királyi Poroszország és Czernihów 6–6, valamint Inflanty 4 követe) 50 követ a Litván Nagyfejedelemségből (Žemaitija és Inflanty 2–2 követével együtt) ¹⁷⁵	98 követ (49 vármegyéből)
káptalani követek	nem voltak ilyenek	nem voltak ilyenek	33 követ (21 káptalanból) 7 süveges és kiváltságos apát és prépost
városi követek	2 követ (Krakkó), szavazati jog nélkül ¹⁷⁶	1–10 követ (Krakkó, Vilnius, Kamieniec Podolski, Lublin, Gdańsk), szavazati jog nélkül ¹⁷⁷	78 követ (47 városból)
főrendi követek	nem voltak ilyenek	nem voltak ilyenek	113 követ (152 távollévő főrendi jogú személy képviseletében)
szabad kerületek követei	nem voltak ilyenek	nem voltak ilyenek	4 követ (jászkun kerület, hajdúkerület)
királyi tábla tagjai	nem voltak ilyenek	nem voltak ilyenek	16 bíró
horvát szábor követei	nem értelmezhető	nem értelmezhető	2 horvát követ
összesen	99 fő (a városi követek nélkül) ¹⁷⁸	189 fő (a városi követek nélkül) ¹⁷⁹	352 fő

2. ábra (forrás: a szerző összeállítása)

- 172 Az 1566. évi *sejm* naplója, valamint a *Feliks Koneczny* könyvében közölt adatok felhasználásával kiszámított maximális létszám. Lásd: *Diariusz Sejmu* (1566) 76–77.; KONECZNY, Dzieje administracji 178.
- 173 Az 1701–1702. és 1724. évi *sejmek* naplója, valamint a *Feliks Koneczny* könyvében közölt adatok felhasználásával kiszámított maximális létszám. Lásd: *Diariusz Sejmu* (1701–1702) 349–355.; *Diariusz Sejmu* (1724) 9–12.; KONECZNY, Dzieje administracji 178.
- 174 Az 1792. évre összehívott diéta lajstroma alapján összeállított adat. Naponként-való XII–XXIV.
- 175 Litvániának (Žemaitijával együtt) 1569-től 44 követe volt, ez egészült ki a 4 szmolenszki (Szmolenszk, Starodub) és 2 livóniai követtel. Lásd: RACHUBA, Parlamentarism 62.
- 176 Az 1566. évi naplóban nincs utalás városi követekre.
- 177 Az 1724. évi napló *Rusocki* krakkói polgármestert a Krakkói Vajdaság követei között sorolja fel, egyébként egyik város követét sem említi, holott ekkor már öt „nemes városnak” is jelen kellett volna lennie. Az 1701–1702. évi naplóhoz csatolt névsorban egyetlen városra sincs utalás.
- 178 Az 1566. évi naplóhoz csatolt névsorban felsorolt követek száma 91.
- 179 Az 1701–1702. évi Naplóhoz csatolt névsorban felsorolt követek száma 134, míg az 1724. évi *Diariusz*ba 139 nevet jegyeztek fel. *Feliks Koneczny* 68 területi egységet sorol fel, összesen 186 követtel. Utóbbi felsorolásban Sandomierz mellett már 7 követ szerepel (ugyanis ez a vajdaság 1736 után eggyel több követet delegált), emellett *Koneczny* Płockhoz 2, Czernihów-hoz 4 követet ír, miközben az 1724. évi *sejmre* 4 illetve 6 követet küldtek. Ezek korrigálásával kapjuk meg a (városok nélküli) 189-es összletszámot. Lásd: JEĐRUCH, Constitutions 39–40. (2. táblázat); KONECZNY, Dzieje administracji 178.

Források

- Diariusz Sejmu (1566): Diariusz Sejmu Lubelskiego 1566 roku. Wrocław –Warszawa – Kraków–Gdańsk 1980
- Diariusz Sejmu (1701–1702): Diariusz Sejmu Walnego Warszawskiego, 1701–1702. Warszawa 1962
- Diariusz Sejmu (1724): Diariusz Sejmu Walnego Sześciomiesięcznego Warszawskiego Anni 1724. <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=5337> (2025. 03. 07.)
- Diariusz Sejmu (1764): Diariusz Sejmu Coronationis Roku Pańskiego 1764. Warszawa 1764
- Diariusz Sejmu (1788–1792): Diariusz Sejmu Ordynaryjnego Pod Związkiem Konfederacji Generalnej Obojga Narodów w Warszawie Rozpoczętego Roku Pańskiego 1788–1792. Tom I. Część I. <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/doccontent?id=32987&from=FBC> (2025. 03. 27.)
- Naponként-való jegyzései az 1792dik esztendőben felséges Ferentz Magyar, és Cseh országí király által, szabad királyi várossába Budára pünkösöd havának 20dik napjára rendelt, ,s ugyan ott azon esztendőben Szt. Iván havának 26dik napján bé-fejezett Magyar ország gyűlésének. Buda 1792

Felhasznált irodalom

- BARDACH, Juliusz: Sejm dawnej Rzeczypospolitej. In: BARDACH, Juliusz (szerk.): Dzieje Sejmu Polskiego. Warszawa 2011, 7–88.
- BÉRENGER, Jean – KECSKEMÉTI Károly: Országgyűlés és parlamenti élet Magyarországon, 1608–1918. Budapest 2008
- BOJTÁR Endre: Litván kalauz. Budapest 1990
- CHODZKO, Leonard: La Pologne historique, litteraire, monumentale et illustree ou scenes historiques. Paris 1844
- DAVIES, Norman: Lengyelország története. Budapest 2006
- ECKHART Ferenc: A szent korona-eszme története. Budapest 1941
- ECKHART Ferenc: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Budapest 2000
- FAZEKAS István: Országgyűlés a korai újkori Magyarországon a 16–17. században. In: FAZEKAS István – GEBEI Sándor – PÁLOSFALVI Tamás (szerk.): Rendi országgyűlések a Magyar Királyságban a 18. század elejéig. Budapest 2020, 177–355.
- FINER, Samuel E.: History of Government from the Earliest Times. Vol. II: The Intermediate Ages. Oxford 1999
- FORGÓ András: Görög szertartású püspökök a 18. század végi magyar országgyűlésen. Egyház-történeti Szemle 2010/3. sz. 26–47.
- GEBEI Sándor: A fenséges köztársaság. Najjaśniejsza Rzeczpospolita. Rubicon 2021/7. sz. 56–63.
- GEBEI Sándor: Az erdélyi fejedelmek és a lengyel királyválasztások. (Akadémiai doktori disszertáció.) Budapest 2004
- GÓRSKI, Karol: The Origins of the Polish Sejm. The Slavonic and East European Review 1966/1. sz. 122–138.
- GUSZAROVA, Tatjana: A 17. századi magyar országgyűlések résztvevői. Levéltári Közlemények 2005/2. sz. 93–148.
- HAJNÓCZY József: De Comitibus Regni Hungariae, deque Organisatione eorundem Dissertatio Iuris Publici Hungarici. Pozsony 1791
- HALÁSZ Iván: Az államszervezet fejlődése a közép-európai államokban 1989 után (Államfő, parlament, kormány). Budapest 2014

- HÜPPE, Siegfried: A lengyel alkotmány története. Budapest 1894
- JĘDRUCH, Jacek: Constitutions, Elections and Legislatures in Poland, 1493–1993. A Guide to their History. New York 1998
- KALLAS, Marian: Historia Ustroju Polski. Warszawa 2007
- KÉRÉSZY Zoltán: Rendi országgyűléseink tanácskozási módja. Jogtörténeti tanulmány. Kassa 1906
- KONECZNY, Feliks: Dzieje administracji w Polsce w zarysie. Vilnius 1924
- MACIEJEWSKI, Tadeusz: Historia ustroju i prawa sądowego Polski. 5. kiadás. Warszawa 2017
- MALEC, Dorota: The nobility's privileges and the formation of civil liberties in old Poland. In: RAU, Zbigniew et al (szerk.): Magna Carta. A Central European perspective of our common heritage of freedom. London – New York 2016, 127–166.
- MEZEY Barna et al: A magyar országgyűlés története. In: MEZEY Barna (szerk.): A magyar országgyűlés történetének képekönve. Budapest 1999, 7–22.
- MICHALSKI, Jerzy: A szejm hanyatlása és újjászületése a 18. században. Századok 1988/5–6. sz. 852–866.
- MIKULSKI, Krzysztof: Senat I Rzeczypospolitej. In: NAROŻNA, Magdalena – STAWICKI, Robert (szerk.): Senat w tradycji i praktyce ustrojowej Rzeczypospolitej. Warszawa 2013, 113–123.
- POLGÁR Tamás: Lengyelország, 1569–1654. In: SASHALMI Endre (szerk.): „Kelet-Európa” és a „Balkán”, 1000–1800. Intellektuális történeti konstrukciók vagy valós történeti régiók?. Pécs 2007, 37–46.
- RACHUBA, Andrzej: Parliamentarism of the Grand Duchy of Lithuania, the Fourteenth–Eighteenth Centuries. The Sejm Review 2021/6. sz. 43–83.
- RING Éva: „Lengyelországot az anarchia tartja fenn?” A nemesi köztársaság válságának anatómiája. Budapest 2001
- RING Éva: A szejm és a diéta. In: DOBSZAY Tamás et al (szerk.): Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon. A kezdetektől 1918-ig. Budapest 2013, 200–209.
- ROŞU, Felicia: Elective Monarchy in Transylvania and Poland-Lithuania, 1569–1587. Oxford 2017
- RUSSOCKI, Stanisław: De l'accord commun au vote unanime: les activités de la Diète nobilitaire de Pologne, XVIème–XVIIIème siècles. Parliaments, Estates and Representation 1983/1. sz. 7–21.
- RZEGOCKI, Arkady: Polish Constitutional Traditions. In: GÓRNIŚIEWICZ, Arkadiusz – SZLACHTA, Bogdan (szerk.): The Concept of Constitution in the History of Political Thought. Warszawa – Berlin 2017, 113–122.
- SCHILLER Bódog: Az örökös főnemesség eredete Magyarországon. Budapest 1900
- STONE, Daniel: The Polish–Lithuanian State, 1386–1795. Seattle – London 2001
- SZABÓ Péter: Fejezetek a magyar görögkatolikus jogtörténetből. Jogforrások, kormányzati berendezkedés, rítustagság (1771–1972). Nyíregyháza 2023
- SZALAI Miklós: Főrendiházi reform Magyarországon. Századok 2012/6. sz. 1293–1338.
- SZENTE Zoltán: A parlamentek története. Budapest 2018
- SZIJÁRTÓ M. István: A Diéta. A magyar rendek és az országgyűlés, 1708–1792. Keszthely 2010
- URUSZCZAK, Waclaw: Historia państwa i prawa Polskiego, 966–1795. Warszawa 2021
- URUSZCZAK, Waclaw: La Diète Generale du Royaume de Pologne à l'époque des Jagellons (1385–1572). Parliaments, Estates and Representation 2005/1. sz. 1–9.
- URUSZCZAK, Waclaw: Parliamentary representatives in old Poland. Envoys, mandataries, and nation's representatives. Czasopismo Prawno-Historyczne 2020/2. sz. 93–113.
- VAJNÁGI Márta: A magyar rendek az 1792-es koronázáson. In: DOBSZAY Tamás et al (szerk.): Rendi országgyűlés – polgári parlament. Érdekképviselő és törvényhozás Magyarországon a 15. századtól 1918-ig. Budapest – Eger 2020, 209–229.

- VÖRÖS Károly: A főrendiház 1885. évi reformja. Egy kutatás tervei és első eredményei. In: Á. VARGA László (szerk.): Rendi társadalom – polgári társadalom 1. Társadalomtörténeti módszerek és forrástípusok. Salgótarján 1987, 397–405.
- WANDYDZ, Piotr: A szabadság ára. Kelet-Közép-Európa története a középkortól máig. Budapest 2004